

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 10 Issue 3, p. 239-256, April 2018

DOI No: 10.9737/hist.2018.604

1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi'ni Çalışmaya Bir Girizgâh: Sefer İçin Asker Toplanması

*An Introduction to Studying 1806-1812 Ottoman Russian War: Mobilization of the
Ottoman Army*

Dr. Mehmet Mert SUNAR

(ORCID:0000-0003-0971-9612)

İstanbul Medeniyet Üniversitesi - İstanbul

Öz: 1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi gerçekleştiği dönemin şartları sebebi ile düşük profilli bir harp olarak cereyan etmiş ve "savaşlar arasında bir savaş" olması hasebi ile modern tarihçilerden çok fazla ilgi görmemiştir. Bu çalışma hem Napolyon Savaşları'nın dönemin tarihindeki önemi hem de Osmanlı Devleti'nin yaşadığı büyük iç çalkantılar sebebi ile arka planda kalan bu harbi mercek altına almayı amaçlamaktadır. II. Mahmud dönemi askeri reformları öncesinde Osmanlı ordusunun Avrupa sisteminde yapılmış bir orduya karşı son imtihanı olan bu savaş, Osmanlı Devleti'nin Fransız Devrimi sonrası çağda neden yeniden yapılmaya ihtiyaç duyduğunu daha iyi biçimde aydınlatacak ipuçlarına haizdir. Mevcut makale arşiv belgelerini de kullanarak bu savaşın sadece bir vechesini oluşturan asker toplama sürecinin genel bir çerçevesini çizmeye çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: 1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi, asker toplama, yeniçeriler, ayan orduları

Abstract: 1806-1812 Ottoman-Russian War was a low-profile war or rather "a war between wars" due to the complex international situation existed in the Napoleonic Era. As a result, modern historians have paid scant attention to it. This article aims to focus on the war which remained in the background even during its time as the Tsarist Russia focused on the threat of Napoleon's France while the Porte was preoccupied with internal disorders and rebellions. In terms of Ottoman military history, 1806-1812 Ottoman-Russian War presents a good opportunity to observe the Ottoman army in its last test before the modernizing reforms of Mahmud II. The present study will examine only one side of the war, namely mobilization of Ottoman soldiers during the campaigns by using the archive documents.

Keywords: 1806-1812 Ottoman-Russian War, Military recruitment, Janissaries, Armies of Ottoman notables

GİRİŞ:

1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi, tesadüf ettiği dönemin çalkantılı ve hızla gelişen olaylarının bir nevi gölgesinde kalmış, tarihçiler tarafından da ancak bu dönemin arka planında bahsedilmeye değer görülmüştür. Bir taraftan Avrupa'da Napolyon Savaşları döneminin kargaşası, diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu'nda III. Selim'in tahtan indirilmesi, Alemdar Vak'ası gibi önemli iç olaylar tarafından arka plana itilen bu harp, aslında dönemin Avrupa siyaseti çerçevesinde gelişen, meydana geldiği sırada bütün büyük Avrupa devletlerini meşgul eden ve müdahil olmaya çalıştıkları önemli bir tarihi olaydır. 1806-1812 Harbi hakkında yabancı dillerde yayınlanmış az sayıda çalışma, araştırma ve hatıratlar bulmak mümkünse de, harp hakkında Türkçe olarak yazılmış bir makale ya da monografi yok denecek kadar azdır.

Volume 10
Issue 3
April
2018

Sadece genel çalışmalar ve tarihlerde harpten kısaca bahsedilmektedir.¹ Belirtildiği üzere 1806-1812 Harbi meydana geldiği sırada çatışmanın tarafları olan Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'nda bile farklı gelişmeler ve kaygılar sebebi ile ikinci plana itilmiştir. Harp sırasında Osmanlı İmparatorluğu iç politikada meydana gelen sarsıcı olaylar ve dış politika ile ilgili sorunlar ile uğraşırken, Rus Çarlığı da kendisi için asıl tehdit olarak gördüğü Napolyon Fransa'sı ile meşguldü. Bu dönemin ikinci literatüre yansımaları da bu tarihi gidişatın etkisi altında olmuş, modern tarihçiler genelde bu büyük olaylara odaklanırken harpten ancak arka planda bahsetmeyi uygun görmüşlerdir.

XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nde meydana gelen iç politik çalkantılar 1807 ve 1808 yıllarında iki büyük isyanla sonuçlanacak ve bu kargaşalı ortam Osmanlıların 1806 yılında patlak veren harbe seferber olmasına ciddi darbeler vuracaktı. Öteki tarafta batı sınırından her an Napolyon Fransa'sı tarafından başlatılacak bir saldırının korkusu içinde olan Rus Çarlığı da mevcut askeri insan gücü ve kaynaklarının ancak bir kısmını Osmanlılar ile olan savaşta istihdam edecekti. Osmanlı Devleti 1807 ve 1808'deki iki büyük krizi atlatsa da, 1808-1812 yılları arasında Nizam-ı Cedid deneyiminin saltanat ile otonom güç odakları arasında yarattığı gerilimin devam ettiği ortamda ülkenin insan gücü ve kaynaklarını seferber etmede büyük zorluklar çekecekti. 1806-1812 yılları arasındaki harp Osmanlı merkezi yönetiminin kendi topraklarını ne dereceye kadar kontrol edebildiğini bir kez daha ortaya seren yeni bir olumsuz deneyim olacaktı. Zira harp için eyaletlerden asker ve gerekli kaynakların toplanması işi aynı vergi toplamak gibi Bâbîâli'nin görece gücü ve otoritesinin çevresel güçlere karşı test edildiği daimi tartışmalı bir alanı oluşturuyordu.

Bâbîâli'nin 1806-1812 yılları arasında istenilen miktar ve kalitede insan gücünü askeri amaçlar için seferber edememesi bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Mevcut çalışma II. Mahmud'un askeri ve bürokratik reformları öncesi Osmanlı Devleti'nin kendi insan gücü ve kaynaklarını savaş için seferber etmesinin sınırlarını sorgulamayı amaçlamaktadır. Bu sorgulama sırasında çalışmanın ana eksenini Kapıkulu Ordusu'ndan daha çok eyaletlerden ayanlar vasıtası ile toplanan askerler teşkil edecektir.

1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Asker Toplama Girişimleri:

Osmanlı Devleti'nde III. Selim devrinde özellikle merkeze yakın eyaletlerde Nizam-ı Cedid dâhilinde yeni bir askere alma sistemi kurulmaya çalışıldıysa da, farklı bölgelerde ve zamanlarda buna karşı gösterilen tepkiler bu sistemin kurulmasına mani olmuştu. 1806 yılında Osmanlı Devleti ve Rusya arasında Eflak ve Boğdan sebebi ile yeni bir savaş patlak verdiğinde Osmanlı merkezi yönetimi XVIII. yüzyılın ikinci yarısından beri yürürlükte olan asker toplama yöntemlerine başvurmak zorunda kalmıştı. XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIX. yüzyılın başlarında eyaletlerden asker toplama süreci merkez ile yerel ayanlar arasında yaşanan sıkı bir pazarlık sürecini içermekteydi. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren eyalet yönetiminin *de facto* liderleri olarak ortaya çıkan ayanlar, asker ve vergi toplama sürecinde de merkezi yönetimin beraber iş yapmak zorunda kaldığı aktörler haline geldiler. 1806'da harp patlak verdiğinde Osmanlı merkezi yönetiminin özellikle II. Edirne Vak'ası sırasında karşı karşıya

¹ Harple ilgili Türkçe monografi ve makaleler konusunda tek istisna Günal Teymurova'nın makalesidir. Günal Teymurova, "1806-1812 Osmanlı-Rusya Savaşı ve Azerbaycan", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, c. 2, s. 2 (Ocak 2016), 45-59. A. N. Petrov, *Vojna Rusii s Turtsiei, 1806-1812*, 3 cilt, St. Petersburg 1885; Alexander Mikhailovsky-Danilevsky, *Russo-Turkish War of 1806-1812*, 2 cilt, Çev: Alexander Mikaberidze, The Nafziger Collection, Ohio 2002; Avigdor Levy, "Ottoman War Preparations, 1809-1811" *Turkish Studies Association Bulletin*, vol. 12, No. 1 (March 1988), 20-22; Alexander Mikaberidze, *The Lion of the Russian Army: Life and Military Career of General Prince Peter Bagration, 1765-1812*, (Florida State University, Doktora Tezi), Florida 2003; Edward Micheal Fitzgibbon, *Alexander I and the Near East: The Ottoman Empire in Russia's Foreign Relations, 1801-1807* (The Ohio State University, Doktora Tezi), Ohio 1974.

geldiği Rumeli ayanlarından asker istemesi bir ironi teşkil ederken, başkentte de yeni kurulan ordu kışlasında bırakılıp kadim Kapıkulu Ordusu cepheye yollanırken diğer bir ironi yaşanmaktaydı.²

1806-1812 arasında Osmanlı Devleti'nin asker toplama süreci XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan iki büyük savaş deneyiminden farklı bir biçimde tezahür etmemiştir. Asker toplama konusunda Bâbiâli, yerel toplum ve ayanlar arasında süregelen pazarlık bütün aktörlerin kendi menfaatlerini koruma ve ilerletme amaçları doğrultusunda sürerken, bunun Osmanlı Devleti'nin savaş kapasitesi üzerindeki olumsuz etkileri merkezi yönetim mensupları tarafından açık biçimde gözlemleniyordu. Sonuçta harp boyunca Osmanlı devleti hedeflediği miktarda askeri bırakın yeterli miktarda askeri bile seferber etmeyi başaramamıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin nüfusu hakkında sadece tahmini rakamlara sahip olduğumuzu akılda tutarak ülke nüfusunun XIX. yüzyıl başında 25-30 milyon arasında olduğu söylenebilir.³ 1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi'nin başlangıcında Fransız büyükelçisi Sebastiani ve Osmanlı Devleti'nde görev yapan Fransız askeri danışmanlarının tahmini Bâbiâli'nin Rusya'ya karşı 300.000 kişilik bir orduyu sahaya sürebileceği yolundaydı.⁴ Ancak belli ki Fransa örneğine ve özellikle de Fransa'da Devrim sonrası uygulanmaya başlayan zorunlu askerlik sistemi dikkate alınarak yapılan bu tahminler Osmanlı gerçeklerini pek de yansıtmıyordu. Tuna cephesinde operasyonlara katılan Osmanlı ordusunun sayısı savaş boyunca en doruk noktasında bile 60.000'i geçmeyecekti, bu rakam doğu cephesi için ise çok daha düşük bir noktadaydı.⁵ Özellikle savaşın başlarında Fransız danışmanların yaptığı gerçekçi olmayan bu tahminin tutmaması ve Osmanlı ordularının başarısız performansı sonradan Napolyon'un ani bir dönüşle müttefiki Osmanlıları yüz üstü bırakmasının mazeretlerinden biri olarak zikredilecekti.⁶

² 1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi başladığında III. Selim hükümetinin kendini içinde bulduğu çıkmazın aşılması gerçekten de zordu. Yeniçeriler ve hükümet arasındaki gerginlik sebebi ile eğer Nizam-ı Cedid askerleri cepheye gönderilse, yeniçerilerin ozaklarının kaldırılacağından iyice emin olarak III. Selim'e başkaldırması çok büyük olasılıktı. Bu durumda Nizam-ı Cedid birlikleri cepheye olduğundan III. Selim'i koruyacak kimse olmayacaktı. Eğer hem yeniçeriler hem de Nizam-ı Cedid birlikleri beraber cepheye gönderilse bu seferde iki ocağın düşman yerine birbiri ile çatışması tehlikesi belirecekti. III. Selim yönetimi en sonunda çareyi yeniçerileri cepheye göndermekte buldu. Ancak bu sefer de yeniçeriler hükümetin amacının yeniçerileri Ruslara kırdırıp yerlerine Nizam-ı Cedid'i getirmek olduğu yolunda söylemlerle cepheye gönülsüz biçimde gittiler. Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târîhi (Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni): Tahlîl ve Tenkidli Metin*, haz. Mehmet Ali Beyhan, c. I (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003), 118, 238. İstanbul'da yayılan ve bu harbin yeniçerileri kırdırarak için çıkarılan bir harp olduğu yolundaki dedikodular için bkz. Şâni-zade Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şâni-zade Târîhi [Osmanlı Tarihi (1223-1237/1808-1821)]*, haz. Ziya Yılmaz, c. I (İstanbul: Çamlıca, 2008), 40.

³ Cem Behar, ed., *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu, 1500-1927*, Tarihi İstatistikler Dizisi, v. II, (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1996), 21.

⁴ A. de Juchereau de Saint-Denys, *Révolutions de Constantinople en 1807 et 1808*, tome II (Paris: Librairie de Brissot-Thivars, 1819), 144. Benzer tahminler için bkz. Alexandru Hurmuzaki, *Supplement I*, 380-381, No. DXXV. zikreden Nicolae Iorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, c. V (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005), 174.

⁵ 1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi'nin başlarından itibaren Ruslar Napoleon'un Rusya'ya yapacağı bir saldırıdan çekindikleri için ancak belirli sayıda bir kuvveti Osmanlı cephesine ayırmışlardı. Osmanlı devlet adamları da bu durumun farkındaydı. 1809 yılında Rusların barış için öne sürdükleri ağır taleplerin reddedilmesini savunan bir takrirden o ana kadar Rusların ancak 30-40 kişilik bir kuvveti Osmanlılara karşı harekete geçirdiğinden bahsedilmekteydi. Aynı takrirden defterlerdeki hesaplara göre Anadolu ve Rumeli'den Osmanlıların 100.000 miktarda bir kuvveti savaş sahasına sürmeleri gerektiği belirtiliyordu. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayun (HAT), 1010/42421, 1809 (1224).

⁶ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, c. VII (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011), 368-369. Tabii burada Fransızların Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı savaş açmaya ikna etmek için vadettikleri askeri destek sözünü hiçbir zaman yerine getirmediklerini belirtmek gerekir. Mesela Fransa'nın kontrolündeki Dalmaçya'dan General Auguste de Marmont komutasında Osmanlı Devleti'ne yardıma gelecek birliklerin ya da Boğdan'daki Rus kuvvetlerine saldıracak olan General André Masséna komutasındaki 30.000

Savaş zamanı asker ve kaynakların seferberliği ve bunlar üzerinden yerel güçlerle dönen pazarlıklar Bâbîâli'nin eyaletler üzerindeki kontrolünün zayıflığını ve sınırlarını iyice gözler önüne sermekteydi. Savaş süresince Osmanlı Devleti'nin asker ihtiyacını asla yeterli biçimde karşılayamaması, devletin siyasi, mali ve idari kapasitesindeki zaafarla ilgiliydi. Bu açılardan 1806-1812 Harbi XVIII. yüzyılda gerçekleşen 1768-1774 ve 1787-1792 harplerinden çok da farklı değildi. XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIX. yüzyılın başlarında ciddi reform çağrıları ve önerilerinin hep bu harpler sonrası yapılması bir tesadüf değildi.

Kapıkulu Ordusu İçin Asker Toplama Girişimleri:

II. Mahmud'un reformları öncesinde Osmanlı asker toplama sistemi farklı seviyelerde işleyen ve dönemin Batı'da yaygınlaşan temayüllerinin aksine standart bir muharip güç oluşturmaktan çok uzak bir sistemdi. İlk bakışta karmaşık, rast gele ve kafa karıştırıcı gözükten sistem aslında XVI. ve XVIII. yüzyıllar arasındaki deneyim sonucu oluşmuş belirli yöntem ve temayüller üzerinden işlemekteydi. İlk seviyede asker toplama Kapıkulu Ordusu ve özellikle yeniçerilerden oluşuyordu. XIX. yüzyıl başlarında Yeniçeri Ocağı her ne kadar istenen disiplinden çok uzak ve esâmelerdeki yolsuzluklar sebebi ile önemli kan kaybına uğramışsa da, hala Osmanlı ordusunun en düzenli ve en iyi donatımlı piyade gücünü teşkil ediyordu. Esâmelerdeki yolsuzluklar sebebi ile defterlerdeki yeniçeri sayısı ile mevcut yeniçeri sayısı arasında önemli farklılıklar bulunmasına rağmen, eyaletlerdeki ve kalelerdeki yeniçeriler de göz önüne alındığında hala dikkate değer sayıda yeniçeri Osmanlı savaş gücüne katkıda bulunuyordu. XVI. yüzyıl sonrası ocağa yeniçeri yazılması süreci kendi başına önemli ve ilgi çekici bir konu teşkil etmektedir ancak bu çalışmanın sınırları dikkate alınarak özellikle İstanbul'da Yeniçeri Ocağı'nın cepheye gönderdiği mensuplarının büyük çapta şehrin fakir gruplarından ve taşradan gelen göçmenlerden oluştuğunu söylemek yeterlidir.⁷

XVII. yüzyıldan itibaren yeniçeri unvanı taşıyanların giderek esnaflık ve zanaatkârlık ile meşgul olmaya başlaması, bu kimselerin çoğu için askerliğin bir nevi ikinci meslek haline gelmesi ile sonuçlanmıştı. Bekleneceği üzere esnaflaşan yeniçerilerin büyük çoğunluğu harpler esnasında sefere gitmemek için çeşitli yollar ve mazeretler buluyorlardı. Diğer taraftan vefat eden yeniçerilerin esâme kâğıtları hazineye geri döndürülecek yerde yeniçeriler veya sivillerin elinde dolaşıma devam ediyor, garanti bir gelir kaynağı olarak rağbet görüyordu. Bu durumun ortaya çıkardığı ulufe defterlerindeki sayı ve mevcut yeniçeri sayısı arasındaki fark en fazla savaş zamanlarında görünür hale geldiği için Yeniçeri Ocağı'nın komuta kademesi bu farkı kapatmak için farklı yöntemlere başvuruyordu. Bu farkın kapatılacağı en elverişli insan havuzu ise başkentte fazlasıyla bulunan şehirlî fakir tabakalar ve taşradan gelme bekâr göçmenlerin oluşturduğu havuzdu. Yeniçerilerin esnaflık ve ticaretle uğraşması sonucu zaman içinde bazı sektörlerin neredeyse tamamen yeniçerilerin kontrolü altına geçtiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu sektörlerde işgücünü oluşturanların tamamı yeniçeri olmasa da en azından esnaf kethüdalarının yeniçeri olduğu ve şehre yeni gelen göçmenlerin isteyerek ya da istemeyerek yeniçerilerle belli bir hamilik ilişkisi içine girdiği bellidir. Ücretlerinden verdikleri belli bir yüzde ile Yeniçeri Ocağı ile bu tip koruma-kollama ilişkisine giren ve taslakçı denilen grubun önemli bir kesimini teşkil eden bu kimseler aynı zamanda savaşlar sırasında Yeniçeri komuta kademesinin başvurduğu en önemli insan kaynağıydı.

Fransız askerinin veya İstanbul'u korumak için gönderilecek 6 Fransız savaş gemisinin hiçbirinden harp başladığından beri bir eser görünmemişti. Iorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. V, 152.

⁷ Örneğin 1809 yılının yazında İstanbul'da Yeniçeri Ocağı'nın komutasından sorumlu Sekbanbaşı İstanbul'daki bekâr odaları ve hanları görevliler vasıtasıyla bastırıp, yakalananları cepheye yollamıştı. Sekbanbaşı ayrıca Unkapanı hamalları kethüdasını yanına çağırıp ve emrindeki hamalları orduya göndermediği takdirde cezalandırmakla tehdit etmişti. Sekbanbaşı yine Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târihi (Târih-i Sultân Selim-i Sâlis ve Mahmüd-ı Sâni) Tahvil ve Tenkildi Metin*, haz. Mehmet Ali Beyhan, c. I (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003), 493.

Bu taslakçıların bir kısmının sefer vasıtası ile Yeniçeri Ocağı'na yazılmak, düzenli bir ulufeye sahip olmak ve ganimet almak gibi sebeplerle gönüllü biçimde sefere gittiği düşünülebilir. Ancak bu kesimin büyük bir kısmının cebir yolu ile toplanıp cepheye yollandığını tahmin etmek yanlış olmayacaktır. Normal zamanlarda kayıkcılık, hamallık ve seyyar satıcılık gibi işlerle meşgul olan bu kimseler yeniçeri bayrakları altında toplanarak Davut Paşa Sahrası'ndan cepheye gönderiliyor ve ulufe defterlerindeki açık kapatılmaya çalışılıyordu. Bu gibiler için sefere gitmekten kaçınmanın en iyi yolu asker toplama sürecinde İstanbul'un uzak köylerine giderek saklanmak ya da taşradaki memleketlerine dönmektir. Yakalanıp sefere gönderildiklerinde ise en son çare tabii ki bir yolunu bulup ya sefere giderken ya da cepheden kaçıp memleketlerine geri dönmektir.⁸

Tabii Yeniçeri Ocağının komuta kademesi tarafından İstanbul'dan savaşa yollanan şehirli fakir ve taşralı göçmenlerin hepsinin sefere gitmekte isteksiz olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu grubun Osmanlı Devleti'nin savaş zamanı meydana getirdiği ordulara olan katkısı yadsınamaz. İstanbul'un ihtiyacı olan iş gücünü oluşturan bu gibi kimselerin aynı zamanda ekonomik dalgalanmalara, yapısal değişimlere ve krizlere karşı en savunmasız grubu oluşturduğunu düşünürsek şehirde hayatta kalmak için farklı stratejiler geliştirdiklerini de tahayyül edebiliriz. Özellikle taşradan İstanbul'a göçmüş olan kimseler için farklı işlerin peşinde koşmak, zanaat değiştirmek, gündelik işler bulmak gibi seçenekler her zaman mevcuttu. Özellikle savaş zamanlarında bolca görülen ekonomik kriz, pahalılık veya kişisel olarak şansın yaver gitmemesi gibi durumlarda geçim sağlamanın yollarından biri de orduya ve sefere katılmaktı. Zaten savaş zamanlarında bu gruba mensup kimselerin hayatı çok daha zor hale geliyor, şehirde hayatta kalmak ve geçimini sağlamak büyük zorluklarla üstesinden gelinen bir problem haline alıyordu. Bu gibi durumlarda asker olarak iş bulmak çok daha cazip hale gelebiliyordu. Askerlik her ne kadar riski çok yüksek olsa da bulunabilecek geçici işlerin arasında en fazla gelir getireniydi. Ayrıca savaş sırasında ganimet veya yağma yolu ile zengin olma ihtimali çoğu zaman gerçekleşmeyen ama bu gruba mensup insanların hayallerini ve sohbetlerini süsleyen bir serap gibi ufukta her daim asılı durmaktaydı.

Osmanlı seçkinlerinin ve yöneticilerinin gözünde bu gibi alt tabakalardan gelen askerler her ne kadar güvenilmez ve işe yaramaz olarak görülse de sefer sırasında ordu saflarını doldurmak için bu insanlara ihtiyaç vardı. Klasik Osmanlı metinlerinde dahi "şehir oğlanı" olarak tabir edilen ve istihdamı tercih edilmeyen bu grubun yanında taşradan toplanacak ve ideal olarak çiti ve sabanı ile uğraşan köylülerden oluşacak askerler daha fazla yeğ tutulan bir kesimdi. Ancak İstanbul ve yeniçeriler söz konusu olduğunda sefere gönderilebilecek insan havuzu –Osmanlı seçkinlerinin hoşuna gitsin veya gitmesin- bu gibi taşralı göçmenler, gündelik işçiler, normal zamanda farklı zanaat ve ticaretlerle uğraşan esnaf takımından oluşuyordu.

Merkezi yönetim tarafından yeterli yeniçeri bulmaları için baskı altında tutulan Yeniçeri Ocağı'nın komuta kademesi bir taraftan yeni yöntemler de icat ediyordu. Mesela İstanbul'un dışında bekleyerek Anadolu'dan savaş için gönüllü gelenlerin bir kısmını sefer sırasında Yeniçeri Ocağı'nın koruması altına girme, daha kolay iase temini gibi sözlerle ikna ediyor, yeniçeri bayrakları altında eyaletlerden gelen yeniçeri kıyafetine girmelerini sağlıyorlardı.⁹

⁸ Mesela harbe gitmemek için İstanbul'dan memleketlerine kaçmaya çalışan hamal, manav, küfeci, kileci ve tellak gibi işlerde çalışan kimselerin yakalanması için Anadolu yakasına ve İzmit'e kadar olan yerlere görevliler tayin edilip, yakalanan kimselerin serdengeçti bayrakları ile sefere gönderilmesinin ferman edilmesi hakkında bkz. *Câbi Târîhi*, c. I, 497. Varna'yı savunmak için Edirne'den gönderilen yeniçerilerin hepsinin bir yere dağıldığı, kaleyi Ruslara karşı savunanların topçu, top arabacı ocaklarına mensup askerlerle yerli halktan ibaret olduğu ve yardım gönderilmesini talep eden tahrir için bkz. BOA, HAT, 1004/42112, 12 Haziran 1810 (9.Ca.1225).

⁹ *Câbi Târîhi*, c. II, 739-740. Benzer bilgiler için bkz. *Şâni-zâde Târîhi*, c. I, 271-272.

Bunun dışında eyaletlerde bulunan yeniçerilerin sefere katılması için Ocak tarafından görevlendirilen turnacıbaşılar taşraya gönderiliyor ve yerli kulları tabir edilen yeniçerilerin belirlenen tarihlerde orduya katılmasını sağlamaya çalışıyorlardı.

Zaten problemlili olan yeniçerilerin seferlere katılımı konusu daha da içinden çıkılmaz hale getirip cephedeki yeniçeri sayısını azaltan diğeri bir faktör Nizam-ı Cedid reformlarının hükümet ile yeniçeriler arasında meydana getirdiği gerilimdi. Daha önce zikredildiği üzere 1807 baharından itibaren cepheye gitme emrine isteksiz biçimde uymaya başlayan yeniçerilerin cepheye gönderilmesi Kabakçı İsyanı ve onu izleyen dönemde daha zor hale gelecekti. Örneğin Kabakçı İsyanı sonrasında tahta geçen IV. Mustafa en azından bir süre cepheden gelen yeniçeri gönderilmesi yolundaki taleplere dedikodulara yol açacağı gerekçesi ile olumsuz cevap verilmesini isteyecekti.¹⁰ Harp sırasında Ruslar ile imzalanan ve Mart 1809'a kadar süren ateşkes anlaşması bile ordunun toparlanması için yeterli olmayacaktı. 1809 baharında cepheye gitmek için Davutpaşa Sahrası'nda ancak Temmuz ayının ortalarında toplanabilen ordunun günlük tayınat tüketimi üzerinden yapılan bir hesaba göre orduda ancak 4-5 bin kadar yeniçeri mevcuttu.¹¹

1806-1812 Harbi boyunca Ocağın komuta kademesinin bütün çabalarına rağmen cepheye bulunan yeniçeri sayısı hiçbir zaman yeterli seviyeye ulaşamayacaktı. 1787-1792 Harbi sırasında tahta geçen ve aynı durumla karşı karşıya kalan III. Selim'in öfkeli hatt-ı hümayunlarının aksine daha soğukkanlı hatt-ı hümayunlar kaleme alan II. Mahmud ve danışmanları da tabii ki bu durumun farkındaydı. Aynı amcası gibi kendini başlanmış bir savaşın başında bulan yeni padişahın 1806-1812 Harbi sırasında edindiği bu gözlemlerin zaten en başından beri sorunlu ilişki yaşadığı ve olumsuz görüşlere sahip olduğu Yeniçeri Ocağı'nın tabutuna son çivi çaktığı düşünülebilir.

Ayanlar ve Eyaletlerden Toplanan Askerler:

Osmanlı askere alma sisteminin ikinci seviyesini eyaletlerden toplanan askerler teşkil ediyordu. Kadılar, yerel idareciler ve ayanlar vasıtası ile toplanan bu askerler aslında XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı ordularının büyük bölümünü oluşturmaktaydı ve bu durum 1806-1812 Harbi için de fazlasıyla geçerliydi. Eyaletlerde asker toplama sisteminin kâğıt üzerinde işleyiş şekli Bâbîâli tarafından kazalar için belirlenen asker kotaları doğrultusunda kazaların kadıları ve ileri gelenleri ve özellikle de ayanları tarafından toplanan askerlerin cepheye gönderilmesinden ibaretti. İlk bakışta göze rast gele ve karmaşık gözükten sistem aslında geçmiş tecrübeler doğrultusunda belirlenen bir *modus operandi* çerçevesinde işliyordu. Ancak en azından kâğıt üzerinde sorunsuz işler gibi gözükten sistem, pratiğe geçirildiğinde dönemin modern devlet standartlarından çok uzakta ve gelişigüzel biçimde işlemekteydi. Aralık 1806'da Osmanlı Devleti Rus Çarlığı'na resmen savaş ilan ettiğinde İstanbul'dan eyalet, sancak ve kazalara gönderilen fermanlarla her idari birimden belirli sayılarda atlı ve piyade askeri toplanarak gelecek baharda orduya gönderilmesi istenmişti. Her ne kadar gönderilen fermanlar eyalet ve sancakları kapsasa da, eyalet ve sancak yöneticilerinden sadece kendi kapı halkları ve tımarlılar ile orduya katılmaları istenmişti. Ancak sistemin ana asker toplama birimi ve hedefini kazalar oluştuyordu. Cephedeki Osmanlı ordusunun büyük çoğunluğunu kazalardan ayanların göndereceği askerlerin oluşturması bekleniyordu.

¹⁰ BOA, HAT, 1356/53060 (1222/1807-1808); 1357/53208 (1222/1807-1808). IV. Mustafa'nın bu karşı çıkışının ardında herhalde isyancıların hükümet üzerindeki etkisinin yanı sıra isyan sebebi ile cezalandırılmaktan korkan asilerin cepheye gönderilerek tasfiye edilecekleri korkusu ile İstanbul'da karışıklık çıkarma ihtimali yatmaktaydı.

¹¹ Şâni-zâde Târîhi, c. I, 236.

Kazalarda İstanbul'dan gelen fermanları alan kadılar ya da naipleri fermanı ve içeriğini kazanın ileri gelenlerinin huzurunda açıklamakla yükümlüydüler. Kadılar ve yardımcıları aynı zamanda kazanın ayanı ve ileri gelenleri ile birlikte istenen miktardaki askeri toplayarak göndermekle yükümlülerdi. Gönderilen fermanların kadılarla birlikte genelde saray tarafından verilen kapıcıbaşı, mirahor gibi unvanlara sahip ayanlara da hitaben yazıldığı görülmektedir. Aslında istenilen miktarda askerin gönderilmesinde asıl muhatabın bu askerleri toplayıp, donatması ve iaşesini sağlaması beklenen ayanlar olduğu açıktır. Kadıların ya da naiplerin temel görevi İstanbul ve yerel ayanlar ve toplum arasında aracı görevi görmenin yanında, gönderilen emirlere uyulup uyulmadığını belgeleyerek İstanbul'a bildirmektir. Aslında merkezi hükümetin birer memuru olan kadı ve naiplerin çoğu zaman yerel ayan ve toplum yararına hareket ederek onların taleplerini ilam şeklinde İstanbul'a aktardıkları görülmektedir. Kadılar çoğu zaman yerel ayanların ve toplumun İstanbul'dan gelen taleplere olan direnişini ve pazarlık arayışını sultandan adalet ve merhamet talebi ve itaat kılığına sokarak merkeze bildirmekteydiler. Bâbîâli'nin bu taleplere olan cevabı ise kısmi kabulden tamamen reddetmeye kadar uzanan bir yelpazede cereyan ediyordu. Taleplere tamamen ret verilen durumlarda, bu ret cevabına kadılara ya da naiplerine yerel güçlerin tarafını tutmaya devam halinde onlarla birlikte ağır cezaya çarptırılacakları tehditleri de eşlik ediyordu. Mesela 1806-1812 Harbi esnasında Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa tarafından Sultan IV. Mustafa'ya yazılan ve eyaletlerden daha etkili biçimde asker toplanması için izlenecek yöntemlerden bahseden bir taktırir ilgi çekicidir. Çelebi Mustafa Paşa'ya göre merkezden asker toplanması ile ilgili gönderilen fermanları uygulamaktan kaçınan ve yerel ahali ve ayanlarla birlik olarak oyalama taktiklerine girişen bir iki kadı ya da naibin ibret-i âlem için sürgüne yollanması, kadı ve naiplerin daha düzgün çalışmasını sağlayabilirdi.¹²

İstanbul'dan gönderilen sefer fermanlarına cevap olarak kazalardan gelen ilamlar iki genel grup altında toplanabilir. Bunlardan birincisi fermanın içeriğinin anlaşıldığı ve fermana itaat edileceğini belirten ilamlardı. Bu durumda İstanbul'dan belirli aralıklarla kaza ileri gelenlerine ve halkına bu yükümlülüklerini hatırlatan "tekid" fermanları gönderiliyordu. Ancak istenen miktardaki askerin tayin edilen zamanda gelmemesi durumunda bu sefer tehdit içeren ve giderek daha sertleşen fermanlar da gönderilebiliyordu. İkinci gruptaki ilamlarda ise kaza halkı ve ileri gelenleri istenilen asker sayısının fazlalığından bahsederek kazanın bu kadar askeri toplayıp gönderemeyeceği beyan ediliyordu. Burada ya önceki harplerde kazadan bu kadar sayıda asker istenmediği belirtilerek sayının makul bir seviyeye çekilmesi isteniyor, ya da kazanın mevcut tarımsal durumu, önceki hasatların iyi geçmemesi gibi sebepler ileri sürülerek asker sayısı pazarlık konusu haline getirilmeye çalışılıyordu. Bazen de sancak ve kazaları kontrol eden ayanlar mevcut üretim gücünü kaybetmemek adına asker göndermek yerine asker başına belli bir bedel ödenerek bu yükümlülüğünden muaf tutulma talebini İstanbul'a ilettiliyorlardı. İstanbul'un duruma göre bu bedel ödeme talebine olumlu baktığı ve ödenecek nakit para karşılığında ayanların asker gönderme yükümlülüğünü kaldırdığı görülmektedir.¹³

Eyaletlerden toplanan askerlerin gönüllülük ve cebren zorlamayı içeren melez bir yöntem dâhilinde toplandığı düşünülebilir. Sefere gönderilenlerin belli bir bölümünün yerel ayanlar tarafından zorlamayı içeren tekellüfler ile toplanırken, bir bölümünün de gönüllü olarak sefere gittiğini tahmin etmek zor değildir. Ayanların çoğu aslında barış zamanında dahi hatırı sayılır miktarda adamı silahaltında tutmalarına rağmen, asıl kaygıları kendi kontrollerindeki bölgeleri rakip ayanlara karşı korumaktı. Bu sebeple İstanbul'dan seferle ilgili emirler gelmeye

¹² BOA, HAT, 1360/53532, 1808-1809 (1223).

¹³ Örneğin Cebbarzâde Süleyman Bey'in meşta askeri olarak göndermesi gereken ama halen göndermediği 2.000 süvari yerine her bir süvari için 150'şer kuruş ödeyerek bu yükümlülüğü nakdi bedele çevirmesi hakkında bkz. BOA, HAT, 975/41740, 5 Ekim 1809 (25.Ş.1224).

başladığında çoğunlukla gösterdikleri ilk tepki asker kotalarını müzakereye girişmek oluyordu. Diğer önemli öncelikleri ise topladıkları askerlerin başında bizzat sefere gitmekten kaçınmaya çalışmaktı. Zira eğer kontrolleri altındaki bölgeleri bırakıp sefere giderlerse kendi kontrolleri altındaki bölgelerin rakip ayanların nüfuzu altına gireceğinden korkuyorlardı. İstanbul ile müzakerelerin sonuna gelinip kaçınılmaz olarak asker göndermeleri gerektiğinde ise çoğu zaman en iyi adamlarını yanlarında tutup yerel erkek nüfusunu işlerine çok da yaramayacağını düşündükleri kesimini cepheye yollamaya meylediyorlardı.¹⁴

Önceki deneyimlere bağlı olarak tabii ki bu durumun farkında olan Bâbiâli ise yerel ayanlardan bizzat gönderdikleri kuvvetlerin başında sefere gelmelerini talep ediyordu. Bunun arkasındaki düşünce ise bir taraftan seferde cezalandırılma ihtimali diğer taraftan da gireceği muharebelerde kendi canını koruma önceliği sebebi ile ayanın işe yarar adamlarla savaşa gelecek olmasıydı. Bu şekilde devlet sadece gelecek askerinin kalitesini güvence altına almakla kalmıyor, ayanın komutası altındaki kuvvetlerin sefer sırasında kaçma ihtimalini de aza indiriyordu. Bunun aksi durumlarda ise yani ayanların kapı halklarından seçtikleri birisi komutasında gönderdikleri kuvvetler söz konusu olduğunda sonuç doğru düzgün donanımı olmayan, hayatlarında hiç çatışmaya girmemiş ve ilk fırsatta cepheyi terk edip kaçma eğilimdeki köylülerden oluşan askerler oluyordu.

Bu asker toplama sisteminin her seviyesinde, ister kaza, ister köy ya da kasaba gibi alt birimlerde yerel toplum ve ileri gelenleri bir üst otoriteye karşı kendi menfaatlerini korumaya çalışıyordu ve gereğinde İstanbul'a doğrudan başvurma eğilimi taşıyorlardı. Bu sebeple kâğıt üzerinde sorunsuz çalışması düşünülen sistem genellikle pratikte kötü donanımlı ve savaş tecrübesi ve kabiliyeti olmayan bir nevi milis gücünü cepheye sürüyor, bunların da sefer sırasında fazla bir yararlılığı görülüyordu.

Bu genel görünümün dışında pek çok örnek de mevcuttu. Her şeyden önce ayanların hepsi de Bâbiâli'nin taleplerine direnme ve savuşturma eğiliminde olmuyordu. Bâbiâli'nin taleplerine olumlu cevap vermek için en önemli sebeplerden biri ayanların kontrolündeki toprakların çatışma bölgesine olan yakınlığıydı. Bu kesin belirleyici bir faktör olmasa da doğrudan düşman işgali tehlikesinde bulunan bölgelerin ayanlarının ve halkının merkezi hükümet ile çok daha istekli bir işbirliğine girdiği söylenebilir.¹⁵ Bu ayanların komutası altında sefere destek veren kuvvetlerin taşra halkının hâlihazırda militarize olmuş kesiminden oluşması bunları çok daha faydalı kılmaktaydı. Özellikle ayanlar arası güç mücadelesinde çatışmalara katılarak tecrübe kazanmış yarı eşkıya yarı paralı asker niteliğindeki bu grup düzenli ordu disiplininin yoksun olsa da 1806-1812 Harbi'nde Ruslara karşı alınan pek çok mevzi zaferde önemli roller oynayacaktı. Harp sırasında emri altındaki sekban ve delil askerleri ile Ruslara karşı sadece küçük çaplı çatışmalar ve pusularda değil, daha geniş çaplı muharebelerde de başarı gösteren Pehlivan İbrahim Paşa bu ayanlardan biriydi. Alo Paşa'nın emri altında sıradan bir delil askeri iken zaman içinde yükselip Rumeli'deki önemli ayanlardan

¹⁴ Şânizâde'nin derebeyi olarak tanımladığı ayanların sefer için asker gönderme emrini alınca takındıkları tavırlar hakkında söyledikleri alıntılanmaya değerdir: "...kimi sarâhaten muhâlefet ve kimi kaza sâyânesiyle zarûrî çiftçi ve rençber makulesinden cebren derme çatma, ip üzengili, kırık kaltaklı, tûfengi çakmaksız, tabancası kundaksız birer alay zu'afâyı kerhen irsâl ile işe yarar neferâtı irsâlden ibâ ve birbirleriyle ceng ü gavgaya iktizâ eder mülâhaza-i nâbe-câsiyle ol câhiller 'ömr ü câhları ancak sây-e-i Şâhâne'si berekâtıyla pây-dâr olan Hudâvendigâr hazretlerinin hizmet-i gazâsına göndermeyüb, kemâl-i nâdânlıklarından evhâm-ı bâtiladan nâşî yanlarında meks ü ibkâ ederlerdi." *Şânî-zâde Târîhi*, c. I, 279-280.

¹⁵ Serez ayanı Sirozi İsmail tarafından İstanbul'a yazılan bir taktirde Makedonya bölgesinde kendi kontrolü altındaki kazalardaki ahalinin orduya katılmak konusunda son derece istekli olduğu belirtiliyordu. Ancak Sirozi İsmail'in tavsiyesi bu gönüllülerin kendi eyaletlerinde Sırp isyancılara karşı istihdam edilmesiydi, zira kendi aileleri ve evleri tehlike altındayken bu insanları Tuna cephesinde Ruslara karşı savaşmaya ikna etmek imkânsızdı. BOA, HAT, 1003/42092, 15 Mayıs 1809 (30.Ra.1224).

biri haline gelen Pehlivan İbrahim Paşa'nın 1806-1812 Harbi'nde yükselişe geçen kariyeri Bâbîâli'ye gösterdiği sadakat ve hizmete dayalı olarak onu vezir rütbesine kadar taşıyacaktı.¹⁶

Ancak bir ayanın nüfuz alanının savaş bölgesine yakınlığı her zaman o ayanın Osmanlı Devleti'nin savaş kapasitesine katkıda bulunacağı anlamına gelmiyordu. Savaş zamanını bir fırsat bilerek rakip ayanların topraklarını ele geçirmeye çalışan Yılıkzâde Süleyman örneği her zaman farklı alternatiflerin mevcut olduğunu göstermektedir. Rus ordusunun doğrudan tehdidi altında olan Silistre ayanı olan Yılıkzâde Süleyman, 1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi süresince Osmanlı Devleti'ni neredeyse Ruslardan daha fazla uğraştırmıştı. Bâbîâli'nin Ruslarla temasta olduğundan şüphelendiği Yılıkzâde, komşu ayanların bölgelerini işgale kalkışmış,¹⁷ İstanbul'dan sefere katkı yapması karşılığında abartılı taleplerde bulunmuş ve Balkanlarda devletin savaş kapasitesine önemli darbeler vurmuştu. Özellikle Yılıkzâde'nin kendi nüfuz bölgelerine saldıracığından korkan pek çok komşu ayan, seçme adamlarını kendi kazalarında alıkoyarak Osmanlı ordusu ile sefere gitmekten kaçınmaya çalışmıştı.¹⁸ Bunun yanında Yılıkzâde'nin kuvvetlerinin Yılıkzâde ile sorunu olan ayanların kuvvetleri ile birlikte aynı mevkilerde istihdam edilmeleri imkânı da bulunmuyordu. Bâbîâli'nin savaş planlamasını yaparken bunu da dikkate alması gerekiyordu.¹⁹

Yılıkzâde'nin sürekli olarak emirlere uymamasına rağmen bir de onun çıkaracağı yeni sorunlarla uğraşmak istemeyen devlet Yılıkzâde'yi cezalandırmaktansa her zaman olduğu gibi esnek bir biçimde davranarak onu kendi bölgesinin dışında bir bölgenin (Vidin ya da Niş) savunması için görevlendirme seçeneğini denemişti.²⁰ Yılıkzâde bu çabalara da direnmiş sürekli olarak kendi hâkimiyet bölgesine yakın yerlerden ve diğer ayanlara üstünlük kurabileceği görevleri talep etmişti.²¹

Aynı Yılıkzâde gibi harbi fırsat bilerek kendi hakimiyet alanı etrafındaki bölgeleri ele geçirmeye çalışan Bilecik Ayanı Kalyoncu Ali Gemlik'ten Yalova'ya kadar olan bir bölgede ve İstanbul'un burnunun dibinde şiddet uygulamaktan sakınmamıştı. Buna rağmen Bâbîâli yine büyük bir esneklik ile Kalyoncu Ali'ye son bir fırsat tanımış, Kalyoncu'ya toplayacağı 1500 nefer askerin başında Misivri ve Varna taraflarının muhafazasına gitmesi halinde affedileceğinin aksi takdirde ise idamının vacip olduğunun bildirilmesine karar verilmişti.²²

Ayanlar arasındaki birbirine güvensizlik Osmanlı Devleti'nin eyaletlerden asker toplama çabasına önemli darbeler vuran bir faktördü. XVIII. yüzyıldan beri Osmanlı taşra hayatının ayrılmaz bir parçası haline gelen ayanlar arasındaki hâkimiyet bölgesi çatışmaları savaş sırasında da tam hızla devam ediyordu. Yılıkzâde örneğinde olduğu gibi komşu ayanların sefere gitmesini fırsat bilen bazı ayanlar bu durumdan istifade komşu ayanların topraklarını ele

¹⁶ Pehlivan İbrahim Paşa'nın hayatının anlatıldığı ve kısaca *Baba Paşa Tarihi* olarak bilinen eser hem 1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi hem de o dönemin sekban ve delil kuvvetleri hakkında önemli malumatı içermektedir. Eserin metninin latinize edilmiş hali için bkz. Salih Erol, *Pehlivan İbrahim Paşa Vakayı'-Namesi (Baba Paşa Tarihi)*, Yüksek Lisans Tezi (Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2007.

¹⁷ Örneğin Yılıkzâde'nin Silistre yakınında Dobruca'daki bazı köyleri ele geçirmeye çalıştığı konusunda bkz. BOA, HAT, 35/1799, 1808-1809 (1222).

¹⁸ BOA, HAT, 1002/42053, 25 Mayıs 1809 (10.R.1224).

¹⁹ BOA, HAT, 1003/42109A, 3 Nisan 1809 (17.S.1224).

²⁰ BOA, HAT, 1010/42417, 12 Mayıs 1809; 1002/42053, 25 Mayıs 1809 (10.R.1224).

²¹ Yılıkzâde'nin ısrarlı biçimde Silistre mütesellimliğini talep etmesi hakkında bkz. BOA, HAT, 1008, 1809-1810 (1224). Yılıkzâde III. Selim döneminde Silistre mütesellimliğini ele geçirmiş ve Tirsinikli İsmail Ağa ile uzun süren bir mücadeleye girişmişti. Tirsinikli İsmail'in ölümü üzerine yerine geçen Alemdar Mustafa Paşa ise Silistre'yi Yılıkzâde'nin elinden almayı başarmıştı. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, Türk Tarih Kurumu, İstanbul 1942, 33-38.

²² BOA, HAT, 1351/52770, 1809-1810 (1224).

geçirmeye çalışıyordu.²³ İstanbul'dan savaş sırasında kazalara gönderilen ve ayanların bizzat topladıkları askerlerin başında sefere gelmelerini emreden fermanlara uymaları durumunda fermana uymayan rakiplerinin avantaj sağlayacağından korkan ayanlar da bu emirleri savuşturma yoluna bakıyorlardı. Bu sebeple savaş sırasında İstanbul'dan kazalara gönderilen sefer fermanlarının oluşturduğu yazışma trafiğine bir de kazalardan bizzat sefere gitmekten aflatlarını isteyen ayanların arzuhalleri katılıyordu. Fermanlarda belirtilen sayıda askeri göndermeyi kabul eden ayanlar bile topladıkları askerlerin başında ya bir akrabalarını ya da güvendikleri bir adamlarını göndermeye ve bunu Bâbîâli'ye kabul ettirmeye çalışıyorlardı. Bu ayanların bir kısmı İstanbul'a gönderdikleri arzuhallerinde ilerlemiş yaşlarının ya da hastalıklarının sefere gitmelerine mani olduğu bahanesini öne sürerken, bir kısmı da kendi yokluklarında idareleri altındaki kazaların eşkıya tehdidi altında kalacağı bahanesine sığınmaya çalışıyordu.²⁴ Gönderilen arzuhallerin az bir kısmında ise ayanlar bir bakıma dillere altındaki baklayı çıkarıyor ve sefere bizzat giderlerse kazalarının rakip ayanların tehdidi altında kalacağından bahsediyorlardı. Bâbîâli'nin ısrarı durumunda ise sefere ancak komşu ve rakip ayanlar da bizzat sefere katıldığı takdirde katılabilecekleri belirtiyorlardı.²⁵ Ayanların bizzat gönderdikleri kuvvetlerin başında orduya gelmekten sakınmalarının bir başka sebebi ise daha önce işledikleri suçlar ya da ahali ve menfaat gruplarının şikayeti sonucu cezalandırılacakları korkusu idi. Örneğin 1806-1812 Harbi sırasında birliklerinin başında orduya katılan Malkara Ayanı ile Keşan Ayanı yönetimleri altındaki ahalinin şikayetleri ve yeniçerilerin baskısı ile orduda idam edilmişlerdi.²⁶

Ayanların bu tip kaygıları sadece asker toplama sürecini etkilemekle kalmıyor, savaş süresince daha uzun vadeli ve derin etkiye sahip oluyordu. Savaşın merkezi planlamasında ayan kuvvetlerinin nerede konuşlandırılacağı ya da hangi kışlaklarda konaklayacağı gibi konularda ayanlar arasındaki sorunlar dikkate alınmak durumunda kalınıyordu. Rakip ve düşman ayanların kuvvetlerinin birlikte kullanılması mümkün olmuyor,²⁷ ya da bazen ayanlar tamamen askeri kaygılarla alınan kararlara karşı çıkıyor rakip ayanların kuvvetlerini kendi kaza ve nüfuz bölgelerinde kışlatmayı ve onlara iâşe sağlamayı reddediyorlardı. Örneğin 1810 yılındaki Rus taarruzu sırasında Berkofça (Berkovitsa) ayanı, Berkofça'yı korumak ve orada kışlamak amacı ile ordudan gönderilen Tepedelenli Ali Paşa'nın oğlu Veliyyüddin Paşa'nın kuvvetlerine mensup 1,600 kadar süvarinin kendi bölgesine yerleşmesine karşı çıkmıştı. Berkofça'yı tehdit edebilecek bir Rus gücünün ortalıkta görünmediğini iddia eden kaza ayanı, Veliyyüddin Paşa'nın kuvvetlerinin doğrudan Rus tehdidi altında olan İvraca (Vratsa) kasabasına gitmesinin daha uygun olacağını bildirmişti. Bir taraftan da kazasını bu kadar sayıda askere bakacak gücü olmadığını ekleyen Berkofça ayanı aslında büyük ihtimalle

²³ Mesela Hasköy ayanı Emin Ağa'nın sefere gitmeyip Filibe kazasını ele geçirmeye çalışması hakkında bkz. BOA, Âmedî Kalemi (A. AMD), 56/10, 8 Mayıs 1810 (3.R.1225). Emin Ağa'nın bu olaylardan yaklaşık bir ay sonra 6-7 bin askerle sefere katılmayı taahhüdünü içeren ilam için BOA, Cevdet Askeri (C.AS), 7114, 14-23 Haziran 1810 (Evasıt-ı Ca 1225).

²⁴ BOA, C.AS, 9021, 17 Ağustos 1811 (27.B.1226).

²⁵ Mesela harbin başlarında Cabbarzâde Süleyman Bey'den gelen bir arzuhalde kontrolü altındaki bölgelerden istenen miktardaki askeri göndereceği ancak bunların başında sefere gelmeyeceği zira Caniklizâde Tayyar Paşa sağ oldukça ailesinden hiç kimsenin can emniyeti olmadığını belirtiliyordu. BOA, HAT, 1359/53472, 1807-1808 (1222). Benzer biçimde Bilecik Voyvodası Kalyoncu Ali'den çekinen Pazarköy ayanının ancak Bilecik Voyvodası askerinin başında sefere giderse gönderdiği askerin başına geçeceğini bildiren yazısı için bkz. BOA, C.AS, 7113, 24 Haziran-3 Temmuz 1810 (Evahir-i Ca 1225). Bilecik Voyvodasının bu yazının yazılmasından bir yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen hala sefere gitmemekte ayak diremesi konusunda bkz. BOA, C.AS, 8259, 10-19 Eylül 1811 (Evahir-i Ş 1226).

²⁶ *Câbi Târîhi*, c. I, 527-528.

²⁷ Mesela 1809 seferi sırasında Başbuğ Osman Paşa maiyetine atanan ayanlar arasında Yılıkzâde'nin yanı sıra Karınabad, Aydos, Misivri, Rusi-kasrı, Balçık, Şumnu ve Hezargrad ayanları da vardı. Burada dikkati çeken şey bu ayanların hiçbirinin birbirine komşu olmamasıydı. *Şâni-zâde Târîhi*, c. I, 262.

kazanın kontrolünün Veliyyüddin Paşa ve dolayısıyla Tepedelenli Paşa'nın eline geçmesinden korkuyordu.²⁸ Bunun yanında tabii ki ayanın ileri sürdüğü kazanın bu kadar sayıda askere bakma yükünü kaldıramayacağı iddiasının da bu savuşturma hamlesinde etkisi olduğu düşünülebilir.

Harp sırasında askeri birliklerin savaş bölgesine yakın kaza ve kasabalarda kışlaması Bâbîâlî için çözüm gerektiren önemli bir sorun teşkil ediyordu. Aynı asker toplama sürecinde olduğu gibi savaş bölgesine yakın bölgelerdeki yerel halk ve ileri gelenleri ile merkezi yönetim arasında yeni bir pazarlık süreci başlıyor, bazı kaza ve kasaba sakinleri mevcut kaynaklarının belirtilen miktarda askerini kışlaması için gerekli olan işeyi karşılamaya yeterli olmadığını ileri sürerek bu mükellefiyetten muafiyetlerini talep ediyorlardı.²⁹ Bunun yanında askerlerin belli bir bölgede kışlaması veya o bölgeden geçmesi bazen yerel halk için bir gelir ve kâr kaynağı haline de gelebiliyordu. Mesela savaş sırasında Çanakkale Boğazı'nın Anadolu yakasındaki Çardak ve Lapseki kasabalarının ahalisi Bâbîâlî'ye bir arzuhal göndererek çevre kasaba ve köylerden piyasa fiyatları rayıcı ile buğday ve tahıl satın almalarına izin verilmesini istemişler buna gerekçe olarak da Rumeli'ye geçmek için kendi kasabaları çevresinde konaklayan askerlere işe sağlamakta zorlandıklarını belirtmişlerdi.³⁰ Ancak İstanbul bu talebe olumsuz cevap vermişti. İlk bakışta bu cevap tuhaf gözükse de, büyük ihtimalle merkezi yönetim kasabaların ahalisinin bir nevi savaş zamanı vurgunculuğu yaptığını düşünüyordu.

Harp zamanı ayanlar ve idareciler için de iktidarlarını arttırma ve yeni nüfuz alanları kazanmak için önemli fırsatlar sunuyordu. Özellikle devletin gözünde yararlılık göstermenin en uygun vakti olan harp sırasında yeterli sayıda asker toplayarak savaş çabasına katkıda bulunmak ya da askeri başarı kazanmak kariyerini ve bahtını ilerletmenin yollarından biriydi. Bu açıdan bazı yerel ayanlar için harp daha yüksek rütbe ve ödüller kazanarak siyasi ve mali güçlerini arttırdıkları bir zaman oluyordu. Örneğin Tepedelenli Ali Paşa ve oğulları 1806-1812 Harbi sırasında gördükleri hizmetler sebebi ile Bâbîâlî tarafından sürekli olarak ödüllendirilmişler ve yeni yeni taleplerle devletin karşısına çıkmışlardı.³¹ Bir taraftan da savaş zamanı İstanbul'a ayanlar tarafından yazılan arzuhaller tarihçilere taşradaki yerel politika ve ayanlar arasındaki güç mücadelesini anlamak için önemli veriler sunmaktadır. Zira özellikle savaş zamanını yükselmek ve rakiplerinin İstanbul gözündeki kredisini tüketmek adına kullanan bazı ayanlar merkezden gelen emirlere uyma ve istenilen sayıda asker gönderme vaadini bir koz olarak kullanabiliyorlardı.

1806-1812 Harbi sırasında yukarıda bahsedilen gruba dâhil edilebilecek Bekirlili Mustafa isimli yerel bir ayan tarafından yazılan bir arzuhal ilgi çekici bir örnek teşkil etmektedir. Bekirlili Mustafa'nın arzuhaline göre Hasköy ayanı Filibe'deki bazı yerel ileri gelenlerin desteğini de alarak Filibe'ye saldırarak kazanın kontrolünü ele geçirmişti. Hasköy ayanı ve adamları kasabayı ve çevresini yağmalamış bu sırada kazadaki bazı Gayrimüslimleri de esir almışlardı. Hasköy ayanı ve adamlarının Filibe ve çevresinde yaptıklarını kötülükleri sayıp döken arzuhal özellikle Hasköy ayanı ve ailesinin zaten devlete olan isyanları ile tanındıklarını vurgu yapıyor ve harbin devam ettiği bu zor zamanda devlete yardım etmek gibi bir kaygılarının olmadığını belirtiyordu. Bekirlili Mustafa arzuhalinin en sonuna eğer devlet tarafından Filibe ayanı olarak tanınırsa sefere 6000 asker ile destek vereceği vaadini ekliyordu.³² 1806-1812 Harbi sırasında Bekirlili Mustafa'nın arzuhaline gibi örneklere rastlanması barış zamanında olduğu gibi harp zamanı da devlet ve yerel güç odakları

²⁸ BOA, A. AMD, 56/59, 3 Kasım 1810 (5.L.1225).

²⁹ BOA, C.AS, 7524, 18 Şubat 1812 (4.S.1227).

³⁰ BOA, A.AMD, 56/2, 5 Mart 1810 (28.M.1225).

³¹ BOA, HAT, 1001/42037, 20 Temmuz 1810 (17.C.1225); 1001/42023, 22 Ocak 1812 (7.M.1227).

³² BOA, A. AMD, 56/10, 8 Mayıs 1810 (3.R.1225).

arasındaki ilişkinin karmaşıklığını gözler önüne sermektedir. Bazı tarihçiler tarafından “ayanlar devri” olarak adlandırılan bu dönemde merkezi yönetim taşrada sözünü her ne kadar kayıtsız şartsız geçireme de, taşra siyasetini yönlendirmek ve şekillendirmek için önünde farklı seçenek ve fırsatlar mevcuttu. Bunlardan en önemlisi de yerel güç odakları arasındaki mücadelelerin sunduğu fırsatlardı.

Osmanlı askere alma sisteminin üçüncü seviyesini gönüllüler, *nefir-i âm* yöntemi ile toplanan askerler, *Evlâd-ı Fâtihân* askerleri ve tımarlı sipahiler oluşturuyordu.³³ Taşradan gelen askerlerin çoğu ayanlar ve yerel ileri gelenler vasıtası ile zor kullanmayı da içeren yöntemlerle toplanıyorsa da, 1806-1812 Harbi sırasında hatırı sayılır miktarda gönüllü olarak savaşa gelen askerler de mevcuttu. Bir kısmı dini saikler, bir kısmı savaşın sağlayacağı fırsatlar ile maddi durumlarını düzeltme hayali ya da daha farklı toplumsal ve psikolojik sebepler ile sefere katılan bu grubun içinde softalar, ilmiye mensupları, şehirli veya taşralı fakir tabakadan gelenler sayılabilir.³⁴ Bunların yanında merkezi yönetim askeri durumun kritik olduğuna hükmettiği zamanlarda yeterli asker bulabilmek için *nefir-i âm* ilanına gidebiliyordu. Müslüman toplumunun hayati tehlike altında olduğu ve eli silah tutan bütün Müslüman erkeklerin savaşa katılması emri olarak adlandırılabilir *nefir-i âm* yöntemine 1806-1812 Harbi sırasında askeri durumun kötüleştiği ve özellikle 1810 yılında Rusların Tuna'yı geçerek Rumeli'nin içlerine ilerlemeye başladıkları taarruz sırasında başvurulmuştu.³⁵ *Nefir-i âm* yöntemi ile istenilen kadar sayıda asker toplanılamasa da 1810-1811 yılları arasında Tuna cephesinde görev yapan Osmanlı ordusunun mevcudunun harp sırasındaki en yüksek seviyeye yükseldiğini belirtmek gerekir.³⁶ Bunun yanında bu iki gruptan farklı olarak kadim birer teşkilata sahip olan tımarlılar ve *Evlâd-ı Fâtihân* askerleri de orduda görev alan diğer sınıflardı. Özellikle tımarlılar daha çok geri hizmette kullanılıyorlarsa da, bu iki sınıf asker zaman zaman muhafaza ya da farklı şekillerde muharip güç olarak istihdam ediliyorlardı.³⁷ Ancak bu makalede bu sınıflar hakkında daha detaylı malumata yer verilmeyecektir.

Ancak harp sırasında en düşük rütbeli zabıtlardan Sadrazam'a kadar uzanan bir yelpazede bütün Osmanlı komuta kademesinin ortak şikâyeti cephedeki asker sayısının azlığıydı. Makalenin başında da belirtildiği üzere Fransız Devrimi sonrası Avrupa'sının ordu büyüklükleri göz önüne alındığında mevcut Osmanlı askere alma sisteminin Avrupa orduları ile boy ölçüşecek miktarda askeri silahlaltına alamadığı açıktır. 1806-1812 Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin görece başarılı olmasının arkasında yatan ana sebep cephelerdeki Rus ve Osmanlı ordularının arasında sayıca büyük bir farkın olmamasıydı. Zira belirtildiği üzere Napolyon tarafından girişilecek bir saldırı ihtimali sebebiyle Rus ordusunun büyük bir kısmı ihtiyatta tutuluyor ve Osmanlı cephesine mobilize edilemiyordu. Hâlbuki böyle bir kaygının olmadığı

³³ Her ne kadar *nefir-i âm* çağrısı eli silah tutan bütün Müslümanların dini olarak askere gitmesini zorunlu kılıyorsa da, sistem yine de gönüllülük çerçevesinde işliyordu. Bu açıdan bu çalışmada gönüllü askerlerle *nefir-i âm* askeri aynı kategoride değerlendirilmiştir.

³⁴ Mesela Selanik ve civar kazalardan toplanan gönüllü askerler için bkz. BOA, HAT, 1003/42092, 15 Mayıs 1809 (30.Ra.1224). Aynı belgede *Evlâd-ı Fâtihân* askerlerinin eşkıncilerinin de zabıtları komutasında toplanarak cepheye gitmek üzere olduklarından bahsedilmektedir.

³⁵ Özellikle 1810 yılındaki Rus taarruzu sırasında Bâbiâli asker ihtiyacını karşılayabilmek için *nefir-i âm* ilana başvurmak zorunda kalmıştı. BOA, HAT, 1008/42364, 1809-1810 (1224).

³⁶ Nisan 1811'de Sadrazamlığa getirilen Laz Ahmed Paşa cepheye giderken emrinde tahminen 60 bin kişilik bir ordu toplanmıştı. Bu harp sırasında Osmanlıların toparlayıp sadrazamın emrine verdiği en kalabalık orduydü. Bu tip rakamlara her ne kadar temkinli yaklaşmak gerekirse de harbin önceki safhalarında bu kadar yüksek bir rakamın telaffuz edilmemiş olmaması ve Osmanlı ordusunun Tuna'nın Rusların kontrolü altında olan karşı yakasına geçerek yeknesak operasyona başlaması ordunun sayısal gücüne olan güvene bağlanabilir. Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, c. VII, 503.

³⁷ Mesela 2.000 kadar *Evlâd-ı Fâtihân* askerinin zabıtlarının komutasında Sofya Seraskeri'nin ordusunda görevlendirilmeleri hakkında bkz. *Şâni-zâde Târîhi*, c. I, 286.

bir sonraki Osmanlı-Rus Harbi'nde (1828-29) ortaya çok daha farklı bir sonuç çıkacaktı. Osmanlı merkezi yönetimi açısından buradaki temel sorun ise taşradaki insan ve maddi kaynakların verimli biçimde seferber edilememesinden kaynaklanıyordu. Yerel ayanların ve halkın merkezin savaş sırasındaki taleplerine olan ayak diretmesi bunun arkasındaki en birincil sebepti. Ancak bu ayak direktme genellikle isyan şeklinde değil oyalama ve pazarlığa girişme şeklinde gerçekleşiyordu. Belki de Osmanlı padişahının mutlakî olmayan otoritesi bu gibi durumlarda idari ve siyasi yapıyı tehdit edecek bir isyanın çıkmasının önündeki en büyük engeldi. Pek çok durumda kasabaların ve kazaların ileri gelenleri ve ahali doğrudan olmayan yollardan Bâbîâlî ve padişahın askeri ve mali taleplerine direniş gösteriyor, pazarlığa girişiyor ve en sonunda da anlaşma sağlıyorlardı. İstanbul'dan gelen tehditler, gönderilen yetkililer çeşitli bahane ve özürlerle savuşturulmaya, ne zaman ve ne kadar asker ve mali kaynak yollanacağı hakkında bir pazarlık süreci açılmaya çalışılıyordu. Bütün bu süreç sırasında İstanbul'a gönderilen ilam ve arzuhallerde bu talepler açıktan bir karşı çıkma değil padişahın adalet ve merhametine hitap eden bir sadakat kılıfına sokuluyordu.

Bunların dışında yerel ayanlar ve ahali gelen emirlerin uygulanmasını olabildiğince geciktirebiliyordu. İstanbul asker toplanmasını garantiye alabilmek adına belirli kaza ve kasabalara özel görevli memurlar gönderebildiği gibi bazı bölgelere asker sürücüsü adı ile daha yüksek rütbeli memur ya da vezirleri atayabiliyordu. Kazalara genelde kapıcıbaşı rütbesine sahip memurlar geçici görevlerle gönderilerek asker toplama sürecine nezaret etmeleri bekleniyordu. Ancak bu durumda bile yerel ileri gelenler ve ahali oyalama yöntemlerine başvurabiliyordu. Bu konuda herhalde 1806-1812 Harbi sırasında Konya'ya asker toplama sürecine nezaret etmesi için gönderilen ve yerel ahalinin oyalama yöntemleri canına tak etmiş bir kapıcıbaşının yazdığı rapor ilginç bir örnek teşkil etmektedir. Rapordan kırk iki gündür Konya'da yerel ahali tarafından çeşitli bahanelerle oyalandığı anlaşılan kapıcıbaşı bir anlamda görevinde başarısız olduğunu itiraf ediyor ve yılgınlık içinde İstanbul'a değil kırk iki gün, kırk iki ay daha Konya'da kalsa asker toplama görevini tamamlayamayacağını yazıyordu.³⁸

Bir taraftan da yerel ahali ve ayanların bu tip yöntemlere başvurmalarının arkasında merkezi yönetimin savaş dönemlerinde ardı arkası gelmeyen asker ve vergi taleplerinin olduğunu belirtmek gerekir. Uzun süreli harplerin mali ve insani kaynakları hoyratça tüketen yapısı göz önüne alındığında Osmanlı Devleti'nin bu durumla başa çıkmaya çalışırken eyaletlerden giderek daha fazla talepte bulunduğu bir gerçektir. Bunun yanında yerel ayanlar ve ahali İstanbul'un taleplerinin eksiksiz biçimde yerine getirilmesinin kendilerini yükümlülüklerden azat etmeyeceğini, tam tersine merkezi yönetimin diğer kazaların emirlere itaat etmemesinden doğan açıkları daha mutî gördüğü kazalardan yeni taleplerle kapatmaya çalışacağını biliyorlardı. Bu yüzden Bâbîâlî'nin bu tip tavırlarını cesaretlendirmemek için talepleri kısmen savuşturmanın ve bunu da merkezi yönetim ile bağlarını kopartmadan yapmanın yollarını arıyorlardı. Diğer taraftan bazı sancak ve kazaların gerçekten nüfusun seyrekliği ya da doğal afetler sebebi ile yaşanan kötü hasat gibi sebeplerden İstanbul'un taleplerini karşılamada zorluk çektiğini de göz önünde bulundurmak gerekir. Ancak bu olumsuz şartlara rağmen merkezi idarenin isteklerini tamamen reddetmeyen ve gönderebildiği kadar asker göndermeye çalışan kaza ve sancaklara da rastlanmaktaydı.³⁹

³⁸ BOA, C.AS, 9202, 8 Temmuz 1811 (16.C.1226).

³⁹ Mesela 1811 seferi için 2.500 nefer göndermesi talep edilen Hamid sancağından gelen cevapta istenen miktardaki askeri göndermeye güçlerinin olmadığı ancak çıkarabildikleri sayıdaki askeri çıkarıp sefere gönderecekleri beyan edilmektedir. BOA, C.AS., 9222, 13-21 Haziran 1811 (Evâhir-i Ca 1226).

Gelen askerlerin pek çoğunun kış aylarında geri dönmesi ve düşmanların Osmanlı ordularının bu zafiyetinden yararlanmasının önüne geçmek için yürürlüğe konulan “meşta (kış) askeri” uygulamasının 1806-1812 Harbi'nde verimli olarak işlemediği ve istenilen sonuçların alınmadığı görülmektedir.⁴⁰ Meşta askeri istenilen pek çok kazanın bu askerleri göndermemesi ve bu yükümlülükten affedilmeleri için İstanbul'a arzuhaller yağdırmaları üzerine devlet gönderdiği bir fermanla kaza kadılarını tehdit etmiş ve bir daha bu gibi arzuhalleri İstanbul'a gönderen kadıların sürgün edileceğini belirtmişti.⁴¹ Ancak bu tehditlerin de pek işe yaramadığı, bir kısım kazaların bu isteklerini tekrarladığı ve hatta bu yükümlülükten belli bir bedel ödeyerek muaf kılınmaları ya da ilkbaharda asker gönderme talebini yineledikleri anlaşılmaktadır.⁴² Özellikle Tuna cephesine uzak Anadolu'daki bölgelerden istenen askerlerin sonbahar ve kış şartlarında bu görevi yerine getirmekten kaçınması şaşırtıcı değildir. Belli bir süre sonra merkezi yönetimin de bu uygulamanın işlemediğinin farkına vardığı ve asker yerine para bedeli ödenmesi taleplerine olumlu cevap vermeye başlamasından anlaşılabilir. Hatta 1806-1812 Harbi'nin sonlarına doğru bu uygulamanın başarısız olduğu o kadar barizdi ki 1811 yılında sefer sezonunun başlangıcında Şumnu'da bulunan Sadrazam'ın ordusunda sadece 3.000 asker vardı ve üstüne üstlük bu kadar askere dahi iâşe yetiştirilmekte büyük sıkıntılar çekiliyordu.⁴³ Ancak bunu izleyen aylarda İstanbul ve eyaletlerden gelen askerler ile yeni Sadrazam Laz Ahmed Paşa'nın komutası altında hatırı sayılır bir kuvvet toplandığını da belirtmek gerekir.⁴⁴

III. Selim devrinde başlayan ve 1807-1808'deki isyanlar sonucu başarısızlığa uğrayan merkezileştirme çabasının Osmanlı Devleti'nin asker toplama çabalarına ve savaşı yürütme kapasitesine zarar verdiği açıktır. Nizam-ı Cedid ve Sekban-ı Cedid projelerinin amaçladıkları hedeflere ulaşmadan yarıda kalmaları 1806-1812 Harbi sırasında devletin toplumun bütün kesimlerinden istediği desteği alamamasına ve daha önce topladığından bile daha az asker toplamasına yol açtı. Nizam-ı Cedid ve Sekban-ı Cedid projelerine karşı çıkan kesimlerin savaş çabasına verdikleri destek bu tepkinin sonucu olarak son derece marjinal seviyede kaldı. Çalışmanın başında da belirtildiği gibi III. Selim hükümeti 1806'da cepheye Nizam-ı Cedid askerini değil kadim Kapıkulu Ocakları'nı göndermek zorunda kaldığında, muhalif kamuoyunda ve yeniçeriler arasında dönüp dolaşan söylentiler durumun vahametini göstermekteydi. Bu memnuniyetsizliğin ve söylentilerin orduya cepheye kadar eşlik ettiği ve ordunun performansını olumsuz etkilediği iddia edilebilir ancak bu çalışmanın sınırlarını aşacağı için bu konuya burada ayrıntılı olarak girilmeyecektir. Ancak çalışmanın konusu açısından bu muhalif tavrın cepheye gönderilen Kapıkulu Ocağı askerlerinin sayısı kadar taşradan ayanların gönderdiği asker sayısına da olumsuz etki yaptığı söylenebilir. Mesela savaş başladığında Cabbarzâde ailesinin kontrolündeki bölgelerden 30.000 kadar asker toplanacağı tahmin edilmişken bu sayıya asla ulaşılammıştı.⁴⁵ Bunun önemli sebeplerinden biri aralarında uzun süreden beri orta ve kuzey doğu Anadolu'daki bölgeleri kontrol etme mücadelesi süren Cabbarzâde hanedanı ile Caniklizâde hanedanı arasındaki husumetti. Cabbarzâdeler Nizam-ı Cedid politikalarını ve III. Selim hükümetini desteklerken Caniklizâdeler bunun tam tersi bir tutum takınmıştı. 1808 yılındaki idamına kadar halen korkulu bir rakip olmayı sürdüren

⁴⁰ BOA, HAT, 1362/53673, 1807-1808 (1222).

⁴¹ BOA, HAT, 1355/52903, 1807-1808 (1222).

⁴² BOA, HAT, 1002/42069, 17 Mart 1807 (7.M.1222).

⁴³ BOA, HAT, 1000/42009, 13 Nisan 1811 (19.Ra.1226).

⁴⁴ Zinkeisen bu sayıyı 60.000 olarak verse de, bu sayının daha düşük olabileceğini de göz önüne almak gerekir. Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, c. VII, 504-505.

⁴⁵ BOA, HAT, 1272/49323, 1807-1808 (1222).

Caniklizâde Tayyar Paşa korkusu Cabbarzâdelerin sefere asker göndermesini engelleyen sebeplerin başında geliyordu.⁴⁶

SONUÇ:

Çalışmanın başlangıcında belirtilen saptamayı tekrar etmek gerekirse 1806-1812 Harbi sırasında Osmanlı Devleti'nin seferber edebildiği asker sayısını mevcut nüfus ile kıyasladığımızda karşımıza çıkan sonuç mevcut erkek nüfusunun çok küçük bir oranının harekete geçirilebildiğidir. Bu açıdan XVIII. yüzyılda yeni bir şekil almış olan Osmanlı Devleti'nin asker toplama sistemi ve yöntemlerinin Fransız Devrimi sonrası geometrik şekilde artan ordu sayılarına ulaşması son derece zordu. Bir tarafta Fransız örneğinde olduğu gibi belli dereceye kadar siyasi ve toplumsal haklar karşılığı seferber edilen vatandaş ordularının, diğer tarafta da Rus Çarlığı gibi yüzölçümü büyük bir ülkenin cebren seferber ettiği serf ordularının sayısının yarım milyonu geçtiği bir dönemde Osmanlı ordusunun sayısının bu rakamların çok altında kaldığı açıktır.

Seferber edilebilen erkek nüfusun azlığının sebebini sadece toplumun isteksizliği ya da Nizam-ı Cedid gibi mevcut politikalara olan tepkisi ile açıklamak mümkün değildir. XVII. ve XVIII. yüzyıl boyunca yaşanan süreçler sonunda görünüşte devlet mekanizmasının içinde ama devletten görece bağımsız hareket eden grupların oluşması, merkezi yönetimin kendi toprakları üzerindeki siyasi ve mali kontrolünü zayıflatmış ve içine düştüğü mali çıkmazların sayısını arttırmıştı. Bu da özellikle savaşlar sonrası içine düşülen mali krizlerin ve acil nakit ihtiyacının bu otonom gruplara yeni imtiyazlar verilerek aşıldığı bir kısır döngüyü ortaya çıkarmıştı. Bu sebeple 1806-1812 Harbi'nde Osmanlı merkezi yönetimi için sadece asker bulmak değil mali ve materyal kaynakların bulunması da son derece zor hale gelmişti. Toplumun sefere ve orduya katılmakta tereddüt etmesi ve ayak diremesinin önemli sebeplerinden biri aslında seferler sırasında gerek iâşe gerekse maaş ödemeleri açısından neferlerin yaşadığı sıkıntılardır.⁴⁷ Bunun dışında Nizam-ı Cedid etrafında dönen siyasi çatışma ortamı ile Kabakçı İsyanı ve Alemdar Vakası gibi olayların etkileri de asker toplanmasını güçleştiren önemli bir faktörlerdi.⁴⁸

Bu durum sadece eyaletlerden gönderilen askerler için değil çoğunluğu İstanbul'dan toplanarak gönderilen Kapıkulu askerleri için de geçerliydi. İster Yeniçeri Ocağı'na resmen kayıtlı olsun, ister İstanbul'da taşradan gelme göçmenler ve fakir esnaftan toplanıp Ocağa *tashih-i be dergâh* ile kaydedilmiş olsun sefere gönderilen yeniçeri neferleri de benzer problemlerle karşı karşıyaydı.⁴⁹ Esâmelerin sivillerin elinde garanti gelir getiren bir kaynağa dönüşmesi, ocağa mensup yeniçerilerin büyük bir kısmının zanaat ve ticaretle meşgul olması

⁴⁶ BOA, HAT, 1359/53472, 1807-1808 (1222). Bu konu hakkında daha geniş malumat için bkz. İbrahim Serbestoğlu, "Trabzon Valisi Canikli Tayyar Mahmud Paşa İsyanı ve Caniklizâdelerin Sonu (1805-1808)", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 1/1 (Güz 2006), 89-105.

⁴⁷ Mesela Varna kalesinde 1811 yılının kış aylarında çekilen iâşe sorunları için bkz. BOA, HAT, 1000/42006B, 25 Ocak 1811 (29.Z.1225). Varna Seraskeri'nin bildirdiği kadari ile savunması için en az 10.000 askere ihtiyaç duyulan kalede sadece kendi emrindeki 200 nefer asker ile birlikte 550 nefer Evlâd-ı Fâtihân askeri vardı. Bunların da ancak bir ay yetecek iâşeleri kalmıştı. Yine 1809'da Ruslarla Osmanlılar arasındaki ateşkesin bitmesine yakın İsmail ve Tulca bölgelerindeki asker ve iâşe ihtiyacının ciddi boyutlarda olduğunu belirten bir taktır için bkz. BOA, HAT, 1003/42109B, 24 Mart 1809 (7.S.1224). Burada zikredilmemekle birlikte bu görüşü destekleyecek pek çok belge mevcuttur.

⁴⁸ Örneğin Larende ayanı olan Mataracizâde Hüseyin Ağa'nın Varna'ya yardım için emrindeki askerlerle Varna'ya atanmasına rağmen Alemdar Vakası'nda yeniçerilerin en başta peşine düştükleri kişilerden biri olan Kadı Abdurrahman Paşa'nın adamı olduğu için görevine gitmekten çekindiği hakkında bkz. BOA, HAT, 1001/42018, 2 Mayıs 1810 (27.Ra.1225).

⁴⁹ 1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi sırasında 1809 yılı seferinde Şumnu Sahrası'nda *tashih-i be-dergâh* yapılması hakkında bkz. *Şâni-zâde Târîhi*, c. 1, 263.

ve sefere gitmekten kaçınması defterlerdeki yeniçeri sayısı ile sefere giden yeniçeri sayısı arasında büyük bir uçurumun doğmasına yol açmıştı. Bu açığın savaş zamanlarında Yeniçeri Ocağı'nın komuta kademesi tarafından doğaçlama yöntemlerle kapatılmaya çalışılması sadece sınırlı sonuçlar vermekte, yeniçerilerin savaş kapasitesini ise aşağıya çekmekteydi.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında eyaletlerde asker toplama yükümlülüğünün ayanlara devredilmiş olması aslında devletin görevlendirmesinden çok fiili durumun kabulünden ibaretti. Zaten mevcut mali sistem dolayısıyla mevcut kaynakları kontrol altında tutan ayanlar bu kontrollerinin merkezce tanınması karşılığında kontrolleri altındaki bölgelerden yollanacak askerleri toplamak ve donatmak görevini üstleniyorlardı. Zaten mevcut vergi kaynaklarını kontrol altında tutmalarının yanı sıra bu asker toplama ve donatma süreci sırasında yerel ahalden ek vergiler de toplayan ayanların bu süreci nasıl yönettiği ayrıntılı biçimde araştırılmış bir konu değildir. Ancak kısmen kişisel kısmen de yerel kaygı ve menfaatlerin bu süreçte merkezin taleplerinin önüne geçtiğini görmek zor değildir. Ayanlar arasındaki yerel güç mücadelelerinin gerekli kıldığı yerel güvenlik kaygıları, kendi kontrolleri altında bölgenin ekonomik üretim gücünün savaşa asker göndererek zarar görmemesi kaygısı ile birleştiğinde sonuç merkezi yönetimin hiç de istediği gibi olmuyordu. Bunlara bir de ayanların ellerindeki mali imkânları Bâbîâli'nin talepleri doğrultusunda cephede harcanıp gidecek olarak gördükleri askerin iâşesi ve donanımına harcamama eğilimi eklenince cephede arz-ı endam eden taşra askerinin çoğu dönemin tabirince iş görmez takımından oluyordu. Bâbîâli'nin bu gibi sorunlara önlem olarak ayanların gönderdikleri askerlerin başında sefere gelmesi yolundaki emirler çoğu zaman ayanlar arasındaki mücadele ve düşmanlık sebebi ile uygulanamıyordu. Ayanlar bir manada sefere gelme şartı olarak rakip ayanların da aynı şekilde kazalarını bırakıp orduları başında sefere gelmesini öne sürüyorlardı. Bâbîâli bu yerel sorunlar aşış rakip ayanları askerleri ile birlikte cepheye getirmeyi başarsa bile bu sefer de bu ayanların ayrı tutulması ve aynı cephelerde kullanılmamasına dikkat etmek gerekiyordu. Bazen düşman tehdidi altındaki kazaların ayanları dahi rakip ayanların askerlerinin düşmana karşı tedbir olarak kendi kazasında istihdam edilmesine karşı çıkıyor ve düşman tehdidi altında olmayı rakip ayanın askerinin varlığına tercih ediyordu.

Ancak yukarıda belirtildiği gibi bütün ayanlar bu şekilde davranmıyordu. Toprakları bizzat düşman ve asilerin tehdidi altında olan ayanlar için eğer düşmanla işbirliği yapmayacaksa tek seçenek ellerindeki bütün imkânlarla Osmanlı Devleti'nin savaş çabalarına destek vermektir. Bu gruba bir de savaş sırasında harcayacağı kaynakları misli ile geri alacağını düşünen ayanlar eklendiğinde ayanların gönderdiği askerin durumunu çok da dramatize etmeye gerek olmadığı anlaşılabilir. Savaş sırasında gerek asker göndererek gerek mali destek vererek bunun karşılığını fazlası ile alan ayanlara verilecek en iyi örnek Tepedelenli Ali Paşa'ydı. Savaş süresince gerek kendisi gerek de oğulları savaşa verdikleri destek sonucu hem unvanlar hem de yeni sancakların kontrolü ile ödüllendirilmişti. Bunların yanında dini motivasyon başta olmak üzere farklı motivasyonlarla sefere giden kimselere de rastlanıyordu.⁵⁰ Ancak bu şekilde gönüllü olarak kendi imkânları ile sefere gidenlerin sayısının çok da fazla olmadığını söyleyebiliriz. Her ne kadar sembolik anlamı yüksek olsa da bu gibi katılımlar ferdi düzeyde kalan ve cephedeki ordunun çok az bir bölümünü oluşturan çabalar olarak kalıyordu.

Sonuç olarak 1806-1812 Harbi boyunca merkezi yönetimin istediği rakamlara hiçbir zaman ulaşamayan Osmanlı ordusu eldeki kısıtlı imkânlarla başarılı sayılabilecek bir mücadele vermişti. Özellikle 1810 ilkbaharında başlayan ve İstanbul'a yürümeyi hedefleyen Rus

⁵⁰ Harp esnasında özellikle ulemanın ve medrese öğrencilerinin bayrak açarak sefere gitmek istemeleri ve yeniçerilerin bu gönüllüleri Yeniçeri Ocağı'nın nişan ve bayrakları altında sefere gitmeye zorlamaları konusunda bkz. *Câbi Târîhi*, c. I, 446-447, 611

taarruzunun durdurulması ve son bir hamle olarak kötü biçimde sonuçlansa da 1811'de karşı taarruza geçilmesi önemli bir başarı olarak görülmelidir. Ancak sayısal olarak Osmanlı ordusunu bu savaşta tabiri caizse kurtaran şey Avrupa'daki siyasal dengeler ve Çarlık Rusya'sının Napolyon Fransa'sından korkusuydu. Sonradan haklı çıkacak olan bu korku sebebi ile Ruslar harp boyunca hiçbir zaman bütün kuvvetlerini Osmanlı cephesine nakledemediler. Ordularının ancak az bir kısmını Tuna ve doğu cephesine ayırabildiler. Mevcut Rus ordusu göz önüne alındığında eğer bütün Rus ordusu Osmanlı cephesine kaydırılsaydı belki 1828-29 Harbi'nde meydana gelen ağır yenilgi bu harpte de yaşanacaktı. Ama diğer taraftan da Osmanlı Devleti'nin 1807-1808 yıllarında yaşadığı ağır siyasi buhran, isyanlar ve merkezileştirme politikalarına olan muhalefet merkezi yönetimin insan ve materyal kaynakları seferber etmesine önemli darbeler vurdu. Bu sebeplerden Osmanlı ordusunun sayısı da mevcut kapasitenin çok altında kaldı. Ancak bu krizler yaşanmasa ve bütün imkânlar seferber edilse dahi Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıl başlarında Avrupa ordularının eriştiği sayısal aşamaya ulaşabilecek bir askere alma sisteminin olmadığı da belirtilmelidir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Hatt-ı Hümayun (HAT), no: 35/1799, 975/41740, 1000/42009, 1000/42006B, 1001/42018, 1001/42023, 1001/42037, 1002/42053, 1002/42069, 1003/42092, 1003/42109A, 1003/42109B, 1004/42112, 1008/42371, 1008/42364, 1010/42417, 1010/42421, 1351/52770, 1272/49323, 1355/52903, 1356/53060, 1357/53208, 1359/53472, 1360/53532, 1362/53673.

Cevdet Askeri (C. AS), no: 7114, 7113, 7254, 8259, 9021, 9202, 9222.

Amedi Kalemî (A. AMD), no: 56/2, 56/10, 56/59.

Telif Eserler

AKSAN, Virginia, *Ottoman Wars, 1700-1870: An Empire Besieged*, Routledge, London, 2007. (Türkçesi: Osmanlı Harpleri, 1700-1870: Kuşatılmış Bir İmparatorluk, Çev: Gül Çağalı Güven, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.)

BEHAR, Cem, ed. *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu, 1500-1927*, Tarihi İstatistikler Dizisi, v. II, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1996.

CÂBÎ Ömer Efendi, *Câbî Târihi (Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni) Tahlîl ve Tenkildi Metin*, haz. Mehmet Ali Beyhan, 2 cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.

CEZAR, Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul 1965.

DE SAINT-DENYS, A. de Juchereau, *Révolutions de Constantinople en 1807 et 1808*, tome II, Librairie de Brissot-Thivars, Paris 1819.

EROL, Salih, *Pehlivan İbrahim Paşa Vakayı`-Nâmesi (Baba Paşa Tarihi)* (Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2007.

IORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev: Nilüfer Epçeli, c. V, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005.

- LEVY, Avigdor, "Ottoman War Preparations, 1809-1811" *Turkish Studies Association Bulletin*, vol. 12, No. 1 (March 1988), 20-22.
- MIKABERIDZE, Alexander, *The Lion of the Russian Army: Life and Military Career of General Prince Peter Bagration, 1765-1812*, (Florida State University, Doktora Tezi), Florida 2003.
- MIKHAILOVSKY-DANILEVSKY, Alexander, *Russo-Turkish War of 1806-1812*, 2 cilt, Çev: Alexander Mikaberidze, The Nafziger Collection, Ohio 2002.
- SERBESTOĞLU, İbrahim, "Trabzon Valisi Canikli Tayyar Mahmud Paşa İsyanı ve Caniklizâdelerin Sonu (1805-1808)", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 1/1 (Güz 2006), 89-105.
- ŞÂNÎ-ZÂDE Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi [Osmanlı Tarihi (1223-1237/1808-1821)]*, haz. Ziya Yılmaz, Çamlıca, İstanbul 2008.
- TEYMUROVA, Günel, "1806-1812 Osmanlı-Rusya Savaşı ve Azerbaycan", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, c. 2, s. 2 (Ocak 2016), 45-59.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, Türk Tarih Kurumu, İstanbul 1942.
- YEŞİL, Fatih, *Trajik Zafer: Büyük Güçlerin Doğu Akdeniz'deki Siyasi ve Askeri Mücadelesi (1806-1807)*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017.
- ZINKEISEN, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, 1802-1812*, Çev: Nilüfer Epeçeli, c. VII, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.